

KIS-845 – Prederiadennoù gwianten 2005

(GE hag AAB – 15 03-30 04 05)

[GE – 15 03 05] Emaon o lenn *Al Liamm* 1952. E skridoù Roparz HEMON 1950-1952 e stader al levezon warius en devoe neuze. Heuliañ a reer pazennoù ar c’hizañ a voe gantañ adalek 1930 : goude mennout krouiñ dre al lennegezh, ez emgantas e krouiñ ul lennegezh hag, e erged o vont war grizañ, degas ar yezh lennegel d’ar bobl, degas ar bobl d’ar brezhoneg eeun, erfin sterniañ ouzh ar brezhoneg “an daou jav”, yezh lennegel ha parlantoù¹. Gwengel “an daou jav” a roe o durc’hadur da bennoù *Al Liamm* (Per DENEZ o studiañ brezhoneg Douarnenez e 1952, a verk, a-douez ar gerioù gallek ensilet ennañ ha da virout, ar re evel *Inscription maritime* a vo da skarzhañ, an hent eeunañ d’e ober o vezañ “distrujañ an traoù a anvont²” !) Test oa hevelep kealiadur eus an diemouiziek krenn ma oa an emsaverion, ha Roparz HEMON en o fenn, ouzh ar werc’helezh istorel ha kevredadel, eus an amoet e oa stagañ tonkad ar brezhoneg ouzh ar parlantoù pa veze ar parlantoù o peurechuiñ o remzad. Ne c’haller barn obererezh Roparz HEMON, na hini den, hep degas e penn kont an *esaou a annevid*, an islonk o tistrannañ e pep unan danvez den an nit ha danvez den an niñv. Anez da se e vo adkavet an un islonk diremed etre ar re a ra meiz war ar skrivagner diwar e fazioù kaderezh a ’r bloavezhioù pergont hag ar re a veul dispac’her 1925 en ur zesachañ e-barzh kelc’h o meuleudi an hir a ziroudadur a c’hoarvezas goude. Brizherezh ar politiker ne lak ket en argraf lec’h an nidiad en istor, evel ma ne oufe eskoradenn barzh 1925 kantreizhañ kement a reas an niñviad da c’houde. Tremen gant rebech da Roparz HEMON e vac’hidigezh er c’hombod lennegel pe e geñver forc’hellek gant ar c’hombod broadel — aet a zeberzhek e 1925

---

¹ “Tri Oadvezh ar Brezhoneg”, gant Roparz HEMON, *Al Liamm* 26, Mae-Mezheven 1951, pp. 36-41.

² “Rannyezh Douarnenez. 1. – Gerioù”, gant Per DENEZ, *Al Liamm* 31, Meurzh-Ebrel 1952, pp. 48-59.

da retvezek goude 1930 — zo chom e par an azonoù ha ne zizarbenn ket ar rakvarn nag ar gorial.

[GE – 30 04 05] Penaos e c’haller bezañ brezhoneger hiziv ? Ur respont ’m eus bet tro da glevout. Dirazon ez eus bet komzet eus un den a gav gwell bezañ lennet gant ar 700 koumananter a ve da *Al Liamm* eget gant “an 10 den gouest da lenn *Lavar*” — hag e gompren a ran, adalek ma wel e dedroadur ar brezhoneg kempennoù titek hep mui ha n’eo ket ar c’hammedoù retvezek eus eskoridigezh ul lavar nevez ; pep hini eus ar c’hemmoù bihan, emezout (hag ouzhpennañ a ran : dister o niver mar keñverier gant ar re gwezhiet abaoe 270 vloaz) zo frouezh un hir a imbourc’h renet evit ober eus ar brezhoneg ur yezh a ’n dezevout hag a ’n arz. An den a raed anv anezhañ dirazon a laka ken seder ha tra ez eo yezh Roparz HEMON a lenner e-barzh *Al Liamm* (abaoe pegeit amzer n’en deus ket digoret un niverenn eus ar gelaouenn ?) Ober a ra ivez eus yezh Roparz HEMON ar furm uhelañ a c’halle ar brezhoneg da ziraez. A dra sur, en amzer *Gwalarn* edo yezh Roparz HEMON war an talbenn ; hiziv, goude tremen a hontkenderc’h da vonveziad, ez eo aet da zonder istor — gwellañ tonkad a oufe un oberenn da gaout. Hogen evit hon den, na lenn ket muioc’h *Lavar*, kinkailherezh prederel n’eus ken eus ergrafoù an hontkenderc’hañ, ar bonveziad, an talbenn hag an donder istor.

(GE da RLN – 07 05 05)

Pa vezer en un hil istor, e ranker ren un dezrann pizh war remzad ar re o deus bet perzh ennañ araozomp, dezrann diziouerus evit loañ an oberoù kempred e-keñver an hil e unan. Dre zamkanañ hon ober e teujomp er bloavezhioù c’hwegont da gevenebiñ *emsav* ha *ledemsav*. Hep disteurel pennaenn ar c’hevenebadur e ’m eus kredet pourchas un ergraf digonusoc’h gant keal al *letoriñ*³ : an *nit*, evit kemer korf en istor, a c’houl al *letoriñ* ; ne vez ket a hil istor hep taolioù nit o kas an talbenn pelloc’h bepred, hogen al letoriñ eo a ra gwiad an hil : arskarek eo an nit, kendalc’hek al letoriñ. Evidomp da vezañ digoret talbennoù nevez, n’hon eus ket echu letoriñ taolioù nit deroù *Gwalarn*. Diac’hinad an nit eo ez ampleg da vonveziad letoradoù an taolioù nit kent ha war un dro e tro kein dezho, rak darvennout a ra un dremmwel peurc’houllo. Berr ha berr, e 1930 e paouezas Roparz HEMON a dreiñ kein evit distreiñ

---

³ Sl. La-15 81.

d'“e bobl” ; talbenn ar bloavezhioù ugent a yeas d'ar voger ma harpe e gein ; diwar neuze e sellas al letoriñ evel ar pep pouezusañ ; azonus er c'heñver-se ar barnadennoù a zougas war SADED : an erged stadel a veule, nemet e kondaone ar reveulzi yezhel, rak d'e veno e oa deuet ar brezhoneg d'e stad diwezhel endeo gant *Gwalarn*. Nidiad ar bloavezhioù ugent a voe *ivez* ur brizhpolitiker poblelour mennet da gorvoiñ an talbenn edo o paouez digeriñ ha na zistremenfe ket etrezek talbennoù nevez dre m'edo emezañ mennet da chom en amen “e bobl” — pell a-walc'h diouti o doa e gaset “hunvreoù kaer” bloavezhioù kentañ *Gwalarn*.

(LM ha GE – 06 04-10 05 05)

[LM – 06 04 05] Emaon o paouez degemer ar “c'hentelioù” a-zivout an dent hag an analadur a vez pourchaset da skolidi eil derez *Diwan*. Kas a ran dit luc'heiladoù anezho [amañ dindan, deroù pajenn gentañ ur gentel].

“1. Ar predoù klok.

1. Studiit embroadur an an teuc'her e Bro C'hall etre 1970 ha 1995. Keñveriit etre an div vro.
2. Peseurt efedoù negativel a gas d'an teuc'her ?
3. Etre tout ar gizioù pemdeziek, sellit doc'h ar re a c'hell kas d'an teuc'her.
4. Get skoazell ar follenn, sellit doc'h lein ha koan ha lârit mard eo klok pe pas (kemerit pep boued ha lârit e peseurt strollad boued emañ).
5. E men e vez kavet kalsium, vitamin D, ar houarn ?
6. Petra eo an anorexie, ar boulimie ? Displegit.”

Penaos e c'haller ober kentelioù eus seurt torchoù revr ?

[GE – 07 04 05] An un leviadurezh yezhel a vez renet bepred e Frañs : lazhañ an ternud dre o lezel pe o lakaat da zizeriañ ha neuze o digrakañ. Mar bije kelennet e galleg evel ma kelenner e brezhoneg he dije pell 'zo ar vaodiernezh reizhet an traoù. En degouezh e kav gwell ma ve dilañset un pe zaou remziad skolidi p' emañ eno priz peurzistruj ar brezhoneg.

Evit distreiñ war ESB, edo ganimp ar gwir pa soñjemp e vez ar brezel an hent nemetañ da c'henel ur yezh (ur *yeg* ! = yezh + bro). Hag ar gaou pa gredemp ez afe Breizhiz da soudarded ar brezel-se. Kendalc'het hon eus da

brientiñ ur yezh — daoust hag un hent gaou all n'eo ket ? rak evit a sell an djihad... A-fet *teuc'hder*, ar pennoù eo kentoc'h eget ar c'hofoù a zo teuc'h, e Frañs hep mar, ar gourc'hoù avat gant ar Frañsizion-se a ra anv eus Breizh hag eus ar brezhoneg — mar galler envel brezhoneg ar jagouilhach rukunus keusteurennet evit paourkeizhigoù ar skolioù lazhyezhek.

[GE – 16 04 05] Lakaomp ez anavezfe [ar gelennerion eus framm eil derez *Diwan*] emañ ar gwir ganit, ne vent evit kemmañ kalz tra en o skol ha nebeutoc'h c'hoazh e *Diwan* ; un aozadur, ur wech lusket, zo e dalc'h amplegadoù organek e arc'hweladur hag e badidigezh : n'eo mui evit aotren estreget ar c'healiadur o teverañ diouto, gant ur marz devezvout strizh pe vannel. *Diwan* zo hep sol na pal ; un heklev eo eus emsavioù broadel ha dispac'hel eil ha trede palevarzh an 20^t kantved ; harpet emañ war ar bountad brogar o c'hwelañ er boblañs, bountad dall, kantaezek. *Diwan*, ouzhpenn “saveteiñ ar galleg” evel a lavarez, a servij ar galloud Stad e daou zoare all : dre hastañ steuziadur ar brezhoneg, dre añañ ar bountad brogar etrezek trepetoù argelek gaonac'h, dinoaz. Hetiñ a ran, n'eo ket ma ve freuzet *Diwan* — lizh d'an Aviel arabat mougañ ar boulc'henn o tivogediñ c'hoazh —, met ma savo evit loueraat ar bountad brogar ur framm politikel yac'h, dieub diouzh santad an tru ha dogmategezh al luskadoù anavezet.

[GE – 10 05 05] Truezus e kavan saviad an dud a youl vat engouestlet en avantur *Diwan*. Nag a hent a vije troc'het mar bize sklaeriet ha reteriet, frammet, kement all a strivoù. Kiriek e santan bezañ en un doare. Da zidamall teusk e kemeran an arguzenn e voen ken dall hag int gwechall hag an hir amzer a voe ret evit emzizober diouzh koc'henn duzum ar mennozioù droch molumet en dro da 'm spered gant ar skol, ar stlenn hag ar metoù, metoù ar Mouvement breton o vezañ ken gwarius, ken mougus ma n'eo ket muioc'h hag ar metoù boutin e Frañs. Ha bras e chom an ode etre an nebeut poentoù ma welomp sklaer hiziv ha niver bras ar c'hrefen kevredadel ha politikel ma n'hon eus c'hoazh netra fraezh da lavarout. Ha war ar poentoù ma welomp sklaer, e chom diaes kenan ledañ an anadurezhioù hon eus diraezet — da zarempredoù gant tud *Diwan* en diskouez... Ma, un niver bihan o vont a gammedoù bihan ez eus ac'hanomp. Hag un dra all a c'hellomp ober ?

[LM – 13 04 05] En ur faoutañ keuneud goude merenn e teue din goulennoù d'ober ouzhit, ne 'm eus dalc'het soñj nemet eus unan : diwar ar brezhonegoù tremen hoc'h eus savet ur yezh. An kez yezh a anver brezhoneg dre hengoun,
 dre voaz,
 dre lec'h he ganedigezh,
 dre ma vo, un deiz a vo, yezh ur boblañs annezet e Breizh pe divroet da lec'h all,
 dre ziouer a un anvad all ?

[LM – 15 04 05] Ruzet 'm eus va botoù e metoù ar *mouvement breton* e-pad 25 bloaz a-raok diskoachañ en hoc'h embannadurioù ar pezh a c'horthozen abaoe keit all : ur yezh gouest da gevezañ gant ar galleg, ur yezh e-tailh da vezañ yezh ur riez. Dilezet 'm eus bep a nebeut va mennozioù broadelour hag ar strolladoù stag outo, hep disteurel evit kelo an erbaroù politikel o doa va douget betek enno. Va saviad a vremañ eo a glaskan eztaoliñ e 'm barzhonegoù (“A hent dall”, “Akwarion”, “Disentez”, “Hevelebour”, “Leterc'had”, “Pivelezh”, “Tristat Gwalarn”). Ent kefredel e c'haller embann bezañ “annezad a 'r bed”, an den avat zo tonket dezhañ bevañ en un “tu bennak” a rank bezañ frammet.

[GE – 16 04 05] Brezhoneg hon yezh ? Goude freuzidigezh ESB, en doa unan eus an ezizili empentet un emsav all, *Trois cent millions de jeunes travailleurs*, ha roet dezhañ da yezh an “emsaveg”, anvad a lakae war ar brezhoneg arnevez. Ent yezhel, ez eo dister ar c'hemmoù etre ar brezhoneg kempred hag ar brezhoneg lennegel, ar c'hrennvrezhoneg ha moarvat an henvrezhoneg, disteroc'h a dra sur eget ar c'hemmoù etre galleg kempred, galleg ar 17^t kantved, krennc'halleg pe henc'halleg. Mar be un anvad all da reiñ eo d'an idiomoù a glever c'hoazh e kornioù 'zo eus Breizh-Izel (ma ne fazian, e skridoù eus an 18^t pe 19^t kantved e reer *ar babreton* eus an kez idiomoù). War ur poent e oa reizh dezrann ESB : emañ ar yezh e dalc'h ar Stad, muioc'h : e dalc'h krouidigezh ar Stad ; sell diwanidigezh an hebraeg kempred : buhez zo bet roet dezhañ dre berzh savidigezh Israel ; nes eo ent yezhel a du 'rall da hebraeg an Torah ; sell tonkad al latin, a gemmas anv, ha luniadur yezhel, a youl adeiladerezh ar Stadoù, adalek Roumania betek Frañs.

Evidon, pellaat diouzh ar Mouvement breton ha disteurel ar vroadelouriezh n'eo ket bet kement ha disteurel Breizh hag ar vrezhonelezh. Evel KALLOC'H e lavaran n'on ket Gall evit ur blank (se ne vir ket ouzhin a anaout va dle e-keñver ar sevenadur gall, a gaout da vignoned marteze muioc'h a C'hallaoued eget a Vreizhiz). N'eo ket hep rukun e rankan sammañ ar skritell Gall. Ken diegus all on avat o sammañ ar skritell Brezhon gant ar mantret ez on o stadañ digantalc'h va c'henvroiz. Ne c'hallan ket lavarout n'on ket brogar en don ac'hanon. Ar brezhoneg zo unan eus aferioù bras va buhez. Met ne welan liamm *eeun* ebet etre ar brezhoneg ha Breizhiz (en eneb d'ar re a ra an un tra eus ar brezhoneg ha "pobl Vreizh" pe "ar vroad(elezh) vrezhon") ; al liamm ne c'hell bezañ nemet *ameeun*, dre hantererezh ur galloud stadel. Diwanidigezh ur galloud stadel avat a c'houl amveziadoù n'eus ket anezho hiziv. Hag eñ vo anezho un deiz ? Pelec'h emañ an dud a sammo an digejadur anezho, lakaet e c'hallfed o digejañ diouzh an turmud a glevomp o sevel ?

[GE – 17 04 05] Emaon o lenn pe oc'h adlenn *Al Liamm* an deroù (goude bezañ graet tro *Gwalarn*, lennadurioù a ran bemdez abaoe tri pe bevar bloaz) ha war an niv. 40⁴ e kavan ur pennad kentelius gant Roparz HEMON ma tanevell labour *Rannóg an Aistriúcháin* ("Burev an Droidigezh" amaezh riezal evit skoueriekaat an iwerzhoneg). Diskouez a ra ar surjianerezh renet da eeunaat ha da unvaniñ ar yezh, surjianerezh un tamm boniekoc'h eget an hini a voe graet war ar brezhoneg : freuzañ kemmadurioù, koazhañ niver an eloù (« troadurioù »), skarzhañ lizherennoù, mirout elfennoù hepken eus an teodyezhoù (evel e brezhoneg), e gwir sevel un adeilad annezadus dre venañ mein ar vengleuz hervez molloù skoueriekaet. Frealzus eo gwelout penaos e teue Roparz HEMON er-maez eus e enkadenn eus ar goudebrezel pa vonne al lugan : "Mont d'ar bobl diouzhtu" ha pa erbede sterniañ ar brezhoneg ouzh "an daou jav", ar yezh lennegel hag ar Parlant. A ro da gompren al levenez a ziskouezas pa embannas saverion SADED o youl da vont d'ar brezhoneg evel d'ur yezh Stad.

(RLN ha GE – 18 04-07 05 05)

---

⁴ "Yezhadur nevez an iwerzhoneg", gant Roparz HEMON, *Al Liamm* 40, Gwengolo-Here 1953, pp. 42-49.

[RLN –18 04 05] Evel a skrivez, ez aberzh ar gouarnamant gall un pe zaou remziad a skolidi vrezhonek p'emañ eno priz peurzistruj ar brezhoneg. Met goude holl, daoust ha dibarek eo kement-se d'ar skolidi vrezhonek ? Gouez d'ar skolaer Marc LE BRIS a zo bet embannet e levr⁵ warlene gant Stock, ez eo bet lakaet en arvar buhez kefredel bugale ar skolioù kentañ derez gall abaoe ar bloavezhioù 1960 gant an deskiñ lenn dre an “hentenn vloc'hel” ha gant arver hentennoù all sellet evel “arnevez”, eleze evel digonus kenan : ur gindigonuster eo bet hervez Marc LE BRIS.

Pa gomzer eus rannyezh, ez emc'houlennan ha n'eus ket en enmonedoù 'zo eus *Geriadur An Here*, e-kichen sterioù boas ar ger, adsterioù a zo teodyezhek evit gwir. Daoust hag hon eus, da skouer, da zegemerout adsterioù *faziañ* ha *mankout* evel kevatalioù da *dleout* ? Ha ned eo ket an adsterioù-se un devouder a baourentez kentoc'h eget unan a binvidigezh evit ar yezh ? *Geriadur An Here* a zegas ur bern troiennoù lavar, hag un dra vat eo, divar. Nemet e verzhan ez adkaver en kez troiennoù alies an hevelep gerioù aozet en un doare un tammig disheñvel. A zo muioc'h : an hevelep troienn a c'hell kaout, e-kichen he arver paotañ, adsterioù ivez. Puilhentez loazioù pe baourentez ? Kement-se hon lak da gaout maroù sirius war “binvidigezhioù” ar porspoderog bet kanmeulet gwechall gant Mikael MADEG er gelaouenn *Petra 'ri* ? Soñj 'm eus e veze leun chouk pennadoù ar gelaouenn-se a droiennoù “diouzh anien ar yezh”, nemet e oa, evel dre zegouezh, evit lavarout netra. (Ne skrivan ket se forzh penaos evit lakaat en amzivin talvoudegezh *Geriadur An Here*, a zo ur benveg labour dispar. Ne 'm eus ket keuz d'ar 69 euro a 'm eus dispignet da brenañ ar skouerenn a 'm eus.)

[RLN – 21 04 05] “Hag ez eomp war-du ur yezh unel ? Mard eo se eo ret dilezel buan ar galleg.” Ar re a rebech d'ar brezhoneg bezañ ur yezh

---

⁵ *Et vos enfants ne sauront pas lire... ni compter ! La faillite obstinée de l'école française.* Pa ran meneg eus ar “skolaer Marc LE BRIS”, ned eo e nep doare gant ur c'hennotadur disprizus evel m'en gra Pierre CHAUNU pa gomz eus ar skolaerez Harriet BEECHER-STOWE, aozerez al levr *Uncle Tom's Cabin* (“De sa cuisine de Boston (*sic*, en Ohio edo o chom), l'institutrice BEECHER-STOWE...”). Dav anzav evel just ne oa ar plac'h nemet skolaerez : n'he doa ket ar chañs da vezañ ur skolveuriadez vrudet evel CHAUNU. [26 04 05] Genidik eo Marc LE BRIS eus Silieg, evel don. E dad dezhañ 'm boa bet da skolaer p'edon er studiad diazez, ha da c'houde e oa deuet da vezañ maer ar gumun war-lerc'h bezañ lakaet va zad din da gaout lamm en dilennadegoù dinazel (maer kimiader e oa), met un afer all eo.

dizeur, didalvoud, a zlefe dasselliñ war ar goulenn-se. Ne 'm eus biskoazh kemeret da zave levr Morvan LEBESQUE, *Comment peut-on être breton ?*, nemet e 'm eus dalc'het koun eus ur frazenn anezhañ : “imbéciles, on est toujours le Breton de quelqu'un ! L'Alphaville de demain, quelle langue parlera-t-elle, croyez-vous ? Le patois de M. Racine ?”⁶

Evit distreiñ d'hon pellgomzadenn eus deroù ar sizhun, a-du ganit evit lavarout en deus gallet an hebraeg dont da vezañ yezh arnevez a drugarez d'ar frammoù ledstadel (ar c'hiboutzim, h.a.) bet savet gant an entrevaded yuzev dekvloaziadoù a-raok dizalc'hiezh Israel.

[GE – 07 05 05] En *Al Liamm* e kavan un “Notenn lenn” gant Per DENEZ a-zivout un embannadur eus UNESCO war gelennerezh ar yezhoù kendiñvel⁷. Dave a ra al levr da gelennadurezh Aurélien SAUVAGEOT : “Ret eo unvaniñ ar yezhoù [...] pe kemer ar rannyezh komzet ar muiañ hag ober ganti, o tilezel ar rannyezhoù all, pe sevel diwar an holl rannyezhoù ur yezh-etre. [...] Ouzhpenn unvaniñ ar yezh, a lavar an Ao. SAUVAGEOT, ez eo ret bremanaat anezhi dre grouiñ gerioù nevez. Meur a zoare zo da ijinañ gerioù. [...] An trede doare, gwellañ-holl, a zo ijinañ en ur dennañ implij eus pinvidigezhioù ar yezh” (p. 61) — krediñ a rafed kevout kredo SADED. Met, pa voe savet SADED, ne voe ket pell Per DENEZ kent embann edo SADED o lazhañ ar brezhoneg (hini “ar bobl” evel just — dre eurvad, diouzh kador ar Skol veur, gounezet un nebeut bloavezhioù goude, e c'hallas eñ e zifenn ouzh e lazherion).

(W ha GE – 18 04-02 05 05)

[W – 18 04 05] Komzet hor boa endeo eus stad an tiez embann e brezhoneg. Betek gouzout, ez int aet holl da get. [...] Un ti embann a chom hag a bad, wellwazh ha daoust da bep tra : *Preder*. Me 'oar e fell deoc'h

⁶ Morvan LEBESQUE, *Comment peut-on être Breton ? Essai sur la démocratie française*, Éditions du Seuil, 1970, p. 230.

⁷ *L'emploi des langues vernaculaires dans l'enseignement*, Librairie UNESCO, 1953 (“Notennoù-lenn”, *Al Liamm* 43, Meurzh-Ebrel 1954, pp. 57-63).

derc'hel da bezh a zo arbennigiezh *Preder*, ha mont nebeut tre war dachennoù all. Asantiñ a reot da nebeutañ lenn an arguzennoù a 'm eus da zifenn ur savboent kontrol. An amveziadoù zo a-du gant *Preder* : ar mare eo da aloubiñ ar goull o ren. Ar skod zo mont war an tachennoù dilezet gant ar re all, al lennegezh da skouer. Un degouezh dispar e ve da ledañ ar yezh arnevez, da reiñ korf d'ar gerioù nevez, h.a. [...] Ret eo sellout da gentañ ouzh ezhommoù ar re a venn ren ur vuhez kefredel, ha respont dezho, ha pa rankfed dilezel an dougoù personel. [...] En ur ger, *Preder* a c'hell dont da vezañ AN ti embann, an dave nemetañ.

[GE – 19 04 05] Da c'hortoz oa pezh a c'hoarvez gant an tiez embann bet diwanet er geto. Ganto eo aet ar brezhoneg unvan d'ur rusk goull aloubet tamm ha tamm gant kinvi an trefedoù ; evito e oa an unvanadur ur pal diraezet, ur c'horf sonnet a reolennoù, dic'houzvez ma oant aet eus finvezioù an unvanerion ; kement a zeue ganto ne oa mui nemet un *in memoriam* borodus d'ar speredoù yac'h. A dra sur eo dav krouiñ ur framm embannerezh nevez. Ne gredan ket avat eo da *Preder* da aloubiñ an dachenn. Daoust ma 'z eo aet a-dastorn abaoe hogos pemont vloaz ha m'en deus embannet testennoù o tennañ da zomaniou a bep seurt, adalek *Asteriks* betek PAOL VI, e chom *Preder* kreizet war an daou amkan merket dezhañ a-hed ar wech a zo diorren ar brezhoneg ha diazezañ un devezout. Mar en deus un dazont, en en gwelan en ur strishadur eus e obererezh d'an daou amkan-se kentoc'h eget en degemer eus amkanioù nevez. A du 'rall emañ *Preder* o nesaat d'ur prantad diaes, ur prantad muzañ, ar c'hoskor kozh o c'hortoz donedigezh tud nevez ; un nebeudig eus ar re-mañ zo krog da labourat, met skoemp e vo bloavezhioù an ardreuziñ. Forzh penaos, e ve noazus e meur a ziarsell e teufe dremmwel a-bezh an embann brezhoneg dindan un piaou un hevelep framm.

(GE ha YBAN – 23-31 05 05)

[GE – 23 05 05] “Foranet en dije e amzer e vuhez-pad, a lavare din Meven MORDIERN, o tivankañ brouilhedoù deskarded ma ne vijen ket deut da reiñ dezhañ danvez da lakaat da dalvezout e anaoudegezh don eus ar

brezhoneg”, a skriv ABEOZEN a-zivout Frañsez VALLÉE⁸. Ne ve ket diaes dastum klemmoù heñvel a-berzh renerion an embannadurioù brezhonek betek hiziv. E pep remziad o deus bet an holl anezho da arloezañ hentoù a-dreuz un hevelep strouezh skridoù faziokoc’h an eil re eget ar re all. Ar yec’hed nemetañ eo nac’h embann — ac’hoel, dre ul lusk a garitez, pediñ an aozer da zistreiñ p’en devo addesket brezhoneg. N’eo ket peogwir ez eo skars hon niver e tleomp bezañ gouzañvus ouzh skorted yezh hon c’henlabourerion. Un abeg eo kentoc’h evit bezañ didruez.

[GE – 31 05 05] Emaon o plediñ adarre gant un erbar a ’m eus strivet a-hed ar wech da seveniñ ha na ran bep taol nemet un nebeut kammedoù war e hentoù ken amjestr en o c’havan, reoù anezho da nebutañ : despizañ ar yezhouriezh.

Diouzh un tu digej dedroadur ar yezhouriezh adalek GREGOR betek ennomp, n’eo ket ent hanezel evel just, nag istorel zoken, met diouzh un ampar all a zo, lakaomp enienoc’h, anienekoc’h, ha na zeuan ket a-benn da zodennañ — HEIDEGGER, MERLEAU-PONTY, DERRIDA o deus skoet etrezek ar poent-se met ne gav ket din ez int aet pelloc’h eget par al lac’harioù el latar.

Diouzh an tu all, amgevrediñ saviad ar vrezhonegerion gempred : ezvezañs ur gevredigezh yezher, roll blein ar yezhourion — hag e tro int da reiñ soliad direndael d’o obererezh ha da gantreizhañ o emelladennoù e-keñver an kez soliad ? Bezet pe vezet, endalc’het int da spizañ dizehan *tachenn* ha *hentoù* o labour evel da savlec’hiañ o c’hinnigadennoù.

E berr, hiziv :

An dachenn eo ar brezhoneg er stad m’emañ diwar labour yezhourion an tri c’hantved tremen — poent da zoonaat : daoust da balioù kevarall ar yezhourion, dehentadur unel dre an amzer (aozerion eus an 20t, MALRAUX ha MERLEAU-PONTY, o deus prederiet war an argraf evit a sell an arz) ; poent ken amjestr all : pe staelad prederel zo d’ar c’heal “yezhour” ? Da

---

⁸ “Frañsez Vallée ha Meven Mordiern”, gant ABEOZEN, *Al Liamm* 46, Gwengolo-Here 1954, p. 16. En arroud-se eus e eñvorennoù e tegas ABEOZEN prepozioù Meven MORDIERN a-zivout engouestladur korf, ene ha gwenneion, Frañsez VALLÉE keit ma padas ar gelaouenn en doa krouet, *Kroaz ar Vretoned* (1898-1920).

skouer, pe gantrated zo gant lavarout ez eo hemañ ur yezhour fall ha n'eo ket hennezh yezhour evit ur blank ?

An hentoù, hervez daou ziarsell :

~ Ar yezhadur. Ur reveulzi, deraouet gant VALLÉE, met moarvat enkelat abaoe GREGOR : an eilsammidigezh, an disgorreidigezh evit komz hegelieg, eus ar boaz gant un hanren kemezel dezевat oberiat. Dre leterc'had e komzer a surjianerezh gwezhiet war ar c'hevreadur hag an neuziadur ; eno ivez kevarallded al luskedoù anzavet hag ar c'hantreizhadoù masklet (dre zianaout pezh ez eo ur yezh, pe dre gaderezh, VALLÉE o reiñ evel henanien ar yezh an dibaboù hag ar c'hrouadennoù edo o paouez ober — ha, ken diac'hinek all, krouadennoù, ac'hoel reoù anezho, a veze buhezset raktal gant ar yezherion evel diouzh (hen)anien ar yezh). Kenstur eo moarvat ar preder en domani-mañ gant preder an aozerion, arzourion ha dezевourion, o deus klasket ober meiz war dedroadur an arz en 20t kantved.

~ Ar geriadur. An teir forzh :

≈ Askemer an unvezioù brezhonek kent (en ur hizivaat diouzh ret o arganteul).

≈ Amprestañ unvezioù allyez, neuziad ha sterad, pe sterad hepken en ur e adwiskañ gant un neuziad brezhonek (hent muiek en diskiblezhioù unkemeradek, skiantoù, kalvezerezhioù, prederouriezhoù ; hent leiek, risklus bepred, er prezeg lieskemeradek, pemdeziek, lennegel⁹).

---

⁹ Un trap ouzhpenn a ranker menegiñ war hent ar yezh lennegel. E drekleur ar skrivagner emañ ar yezhoù all, ar galleg da gentañ, ha temptet eo da reiñ d'ar gerioù brezhonek ar ster o doa ar gerioù gallek kevatal evel m'o arvered e kantvedoù bras al lennegezh c'hall — hep derc'hel kont eus ar c'hemmoù o c'hoarvezout afo en armerzh steradurel an holl yezhoù. Koulz ha kantved lammgresk ar ouezoniezh ez eo bet an 20t ur c'hantved bras a brederouriezh, dezhañ da oaledoù pennañ Alamagn ha Frañs : un niver mat a c'herioù zo dezho hiziv kennotadurioù nevez o deus treuzfurmet o steriegezh ha na c'haller ket dianaout. Roparz HEMON a zianavezas luskadoù dezевout e amzer, ar freudouriezh etre re all, koulz hag ar reverzhi a freuze an arz. Un dibab e oa eus e berzh pa c'houlenne ar brezhonegerezh kantredeka da gentañ kantvedadoù e zale. Ijinek evel ma oa e ouezas gounit korvo gant hevelep dibab, dre sevel da skouer lod eus e handerc'hennoù evel oberoù eus ar c'hantvedoù tremenet. Skrivagnerion vrezhonek an 21t kantved avat ne vezont mui endalc'het da chom kantet en 19t kantved, na pa ve evit bezañ e kompagnunezh Roparz HEMON — heulient kentoc'h ar Roparz HEMON en deus digoret dorioù o skeiñ war an 21t kantved.

≈ Krouiñ unvezioù nevez, pe dre wiskañ ur sterad digent gant un neuziad kent, pe dre gevanluniañ unvezioù peurzigent, neuziad ha sterad.

Er geriadur ez anad an un reveulzi hag er yezhadur, boaz hag amprest o vezañ eilsammet, disgorreet gant un hanren kemezel dezевat oberiat.

Kement-mañ zo ur goulun hollek goubarek. Ne ran nemet kas pelloc'h an iziunad a eztaolen ken abred ha 1983-1986¹⁰.

(GE da RLN – 11 06 05)

Distreiñ a ran war al lizheroù eskemmet etre Du 03 ha Genver 04 a-zivout lec'h MORDREL ha HEMON en istor. Pouezañ a raen war roll Roparz HEMON evel kentrader ur geodedourezh vrezhonek. Diouzh da du e tiskouezes e voe bonveziad da daol nit Roparz HEMON an naoz bet digoret gant taol nit kent *Breiz Atao* e stumm eskoridigezh un dezевout istorel rez¹¹.

Penaos intent neuze an diruzadur a c'hoarvezas goude hag a echuas gant ar freuz a anavezomp ? Diaes e vije bet hepkoriñ an disrann devoudel a c'hoarvezas ken abred hag ar bloavezhioù ugent etre un emsav politikel gallek hag un emsav yezhel brezhonek. Ezrevellet eo bet c'hoazh arbennoù an disrann-se, an arbennoù anatañ o vezañ diouzh un tu ezvezañs ul lavar kempred e brezhoneg (an emsaverion engouestlet d'e ziorren a ranke pellaat diouzh nep trevell all ha rouesaat o darempredoù gant o c'heneiled c'halleger), diouzh an tu all an diouer a bolitikerion en araez da embreger an dezевout rez a oa o paouez eskoriñ. Ha seul amjestroc'h oa bezañ ar c'heodedour brezhon rez nevezeskoret ma vane galloudel hevelep keodedourezh. Unan eus an traoù diaesañ eo sammañ ur saviad galloudel, derc'hel goullo dremmwel un ober, argas an tasmantoù a denn d'e aloubiñ. Ar “vugale fall¹²” avat n'en gouient ket, techet ma oant da gavout rank en o “hunvreoù kaer”. Daou dun a embregas an emsaverion vrezhonek evit

¹⁰ Sl. KIS-327 – Br. **er-**, **kant-** ; **-(g)ouez-**, **-(h)aez**, **-oug-**, La-08 293-297 (kevarad diwezhañ, p. 297).

¹¹ Sl. KIS-805 – Saviad ar vrezhonegerion hiziv, La-16 176-187 (pp. 182-187, reizhañ an deiziad p. 186 : GE da RLN – 08 01 04).

¹² A-zivout *Ar Vugale Fall*, romant diechu gant Roparz HEMON, embannet war *Gwalarn* etre 1928 ha 1930, sl. Pierrette KERMOAL, *Roparz Hemon Un Ene tan*, Preder 2002, pp. 13-22.

masklañ an islonk a oa dirazo : ent kealiadel, kammzerc’hañ ar werc’helezh kevredadel dre ambredañ ur bobl vrezhon brezhoneger e-lec’h ma oa hepken ur boblañs dilañset o strivañ da zont tre er bed kempred dre biaouekaat ar galleg ha dre emzizober eus he parlantou ; ent saviadel, emreiñ korf hag ene d’ar brezhoneg ha kontañ ar peurrest evit netra. (Diwar vont, merkomp n’eo ket paouezet an div vasklidigezh-se : boaziet e vez an hevelep kammzerc’hañ ingal dalc’hmat gant ar Mouvement breton daoust m’emañ Breizhiz hiziv galleger ha perzhiat er bed kempred ; temptet e chom arnevezerion ar yezh da emglozañ en o labour brezhonek.) An emsaverion bolitikel diouzh o zu a vaskle o digenvez hag an distaol a rae anezho o c’henvroiz dre ambredañ ur bobl vrezhon diberc’hennet diouti he unan ; dre zieulañ iziunad Breizhiz da vezañ Gallaoued evel azon un arallekaat ; dre glazañ ur foz a c’haleniezh etre Breizhiz ha Gallaoued evel etre div bobl estren an eil d’eben, dezho pep a istor, a sevenadur, a “ouenn” (an termen dispis-mañ n’en doa ket c’hoazh ar ster en devoe pemzek vloaz goude), ken ma vougas dindan ar maskloù an egin a zezevout politikel rez, a geodedourezh rez ; ar prezegoù hag an oberoù enepgall a voe mell kein an Emsav ; an emsaverion a yeas da c’hourzhkeodedourion c’hall hag a emgollas e hentoù dall istor Frañs.

Ha distro e vemp naogont vloaz en adreñv ? En ur mod, ya. Ha frouezhus e vo ar souzadenn ? A gredan, mar gouzomp gounit korvo gant troioù gwenn hon diaraogerion ha gant hon re, dispartiañ ar pell diouzh ar greun, an deberzh diouzh ar retvez. Emreiñ d’an deberzh e ve adkemer ar palioù a zisklerie *Breiz Atao*, *Gwalarn* hag E.S.B. bukañ dezho. Rak deberzhioù eo bezañ Brezhon pe Gall, brezhoneger pe galleger. Distreiñ d’an andon eo anaout ur retvez hepken : bezañ den loue, eleze den krouer. Tud *Breiz Atao*, e kement ma voent lec’h eskoriñ un devezout istorel rez, tud *Gwalarn* e kement ma voent lec’h eskoriñ ur geodedourezh rez a voe krouerion, nidiaded. Tud *Breiz Atao*, tud *Gwalarn*, emezon, al liester eo a zere, rak mar boe MORDREL ha HEMON pennañ dezgerierion an eskoradennoù, e oa o mouezh hini ul lieselezh er ster a roe ARENDT d’ar ger — e ’m lizher dit eus an 08 01 04 e tennan da evezh war an un “lamm doareadel” a stader e kenderc’h Jakez RIOU hag e hini Roparz HEMON : an nit ne c’haller ket devezout evel un darvoud hiniennel¹³.

---

¹³ Sl. La-16 187.

A dra sur, retvez an den loue a denn solwez e louered eus an deberzhioù. Un ergraf politikel nevez, ul lavar digent ne eskoront nemet e louered ur vro, e louered ur yezh dibarek. An devezout istorel rez oa an un tra ha devezout istor Breizh, al lavar digent oa ar brezhoneg. Stadañ a reomp amañ ur c'heñver a natur gant an hini a zeskrive Hans JONAS etre ar bev hag an dafar alvezel en arun klok gantañ, ur c'heñver a anve eñ *freedom*, termen a 'm eus troet *dizank*¹⁴. Un arvez all eus retvez an den loue eo e loadur e-keñver an deberzh : evel nidiad emañ an deberzh a-dreñv dezhañ, hag ez eus un dremmwel goull dirazañ ; evel niñviad emañ eñ a-dal d'an deberzh, ne anavez nemet ar gwezhañ loue e-kreiz an deberzhioù. Kement-mañ a ro da gompren an troc'h krenn, an *esaou a annevid* a vez e-barzh pep den etre nidiad ha niñviad. An troc'h merket er bloavezhioù ugent gant Roparz HEMON etre ar veziadelezh hag an *hunvreoù kaer* oa un alberz eus an *esaou a annevid* etre niñviad ha nidiad bet dodennet 75 bloaz goude ; kentañ divrazadur oa eus ergraf diac'hinek *an den loue evel niñviad* — diac'hinek, rak mard eo rez d'ar meiz intent an den loue evel nidiad ez eo tennoc'h meizañ unded mab den loue daoust d'an isfont en divrann, evel nidiad ha niñviad war un dro. Spizañ an eskoradennoù c'hoarvezet e deroù *Breiz Atao* ha *Gwalarn* evel devezout an istor brezhon, evel keodedourezh vrezhon zo chom er par deberzhel ; er par retvezel en o spizer evel devezout istorel rez, evel keodedourezh rez — hag e se e stager da reiñ donderioù nevez da gealioù an istor, ar geodedourezh hag ar rezid.

Distreiñ d'an taolioù nit a zo e deroù an hil istor ma wezhiomp a ro dimp an dro da soliañ an doare boniek ma ambredomp ar brezhoneg. Savelañ ar brezhoneg kempred zo kement hag e ambredañ evel yezh ur gevredigezh emlev. Lavarout a ran *emlev* ha n'eo ket *emren*. Emañ meizad an emren e gwere ar frankizoù, an amaezhierzh enta. Emañ meizad an emlev e gwere ar rezid, sellout a ra ouzh ul lieselezh a geodedourion rez. Amkan an emren eo diawelout ha mestroniañ an darvoudoù. Troet e vez an emlev, en tu-hont da bep diawel ha mestroni, ouzh dremmwel goull an istor war zont : pennañ preder an emlev eo an devoned¹⁵. Brezhonegoù an tremened, hag int yezh ur gevredigezh emlev pe idiomoù ur boblañs kollet ganti pep emlev, a veze holl

¹⁴ Sl. KIS-540 – Hiniennded ha treüded e preder Hans JONAS, La-11 210-241 (p. 216-217).

¹⁵ A-zivout divrazadur keal an *devoned*, sl. KIS-702 – An devoned hag an eskoriñ, La-14 58-64.

war o devoned, a gerzhe holl war-du pep a zremmwel, na pa ve dremmwel goullo ar rezid pe dremmwel enkus o distruj. Mar pleustromp da ziorren ar brezhoneg eo p'en ambredomp evel yezh ur gevredigezh emlev. Frazenn romantel hon diaraogerion "*Hon hunvreoù kaer a vo trec'h d'ar bed*" zo da gompren evel henn : tro emañ ar rezid ouzh un dremmwel goullo, ne vern ar bed a-dreñv e gein. Forzh pe zisoc'h e ve d'hon ober niñviaded, forzh pe niver e ve d'an obererion, kement-se zo deberzh ; ar retvez eo ar rezid en devezout, an dont da geodedourion rez.